

Lékařské fakulty, nebo lékařské akademie? Vysokoškolská výuka medicíny a lékařská věda v sovětském bloku ve 40. až 60. letech 20. století¹

PETR SVOBODNÝ

Medical Faculties, or Medical Academies? University training in medicine and medical science in the Soviet Block in the 1940s to 1960s. In post-war Czechoslovakia, the organisation of public healthcare and healthcare's institutions – or rather their reorganisations and reforms – were closely linked to problems and new challenges in organising the academic education in medicine and medical science. Reforms in this area, both those merely planned and those which were implemented, were seen as one of the basic starting points of healthcare reforms whose aim was to improve the healthcare and health of the population. Similar trends were at that time in evidence in other countries of the then forming Soviet Bloc.

In the early 1950s, medical faculties were in some countries of the Soviet Bloc (Poland, Hungary) removed from the structure of traditional universities and transformed into medical academies. These medical academies (in the sense of universities) were supposed to take over the existing functions of academic faculties of medicine and provide teaching, research (to some degree), and in close collaboration with clinical institutions curative medicine, but newly also preventive care. In other countries (Czechoslovakia, GDR), medical faculties remained part of both the traditional and newly established universities, though their transformation into medical academies had also been discussed.

Keywords: medical education and research • traditions • reforms • Soviet Block • Czechoslovakia

Otázku, zda ponechat výchovu lékařů a medicínský výzkum v rámci tradičních lékařských fakult, nebo ji vyčlenit do zvláštních lékařských škol (akademií,² institutů), řešili v poválečném období politici, úředníci příslušných ministerstev, představitelé

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu Univerzita Karlova a ČSAV. InSTITUTE vědy a vysokoškolské vzdělanosti v proměnách politiky a společnosti v letech 1945–1968 (13-09541S) Grantové agentury ČR.

² Zcela na úvod terminologická poznámka: pojem lékařské akademie je v následujícím textu užíván ve smyslu lékařské vysoké školy, nikoliv akademie lékařských věd, o kterých se v některých zemích včetně Československa v dané době také uvažovalo.

dotčených institucí i širší odborná veřejnost v několika zemích sovětského bloku, včetně Československa. V československém případě plány na vynětí lékařských fakult z tradičních univerzit jako samostatných vysokých škol, ať již v resortu ministerstva školství, nebo dokonce převedením do resortu ministerstva zdravotnictví, vrcholily v první polovině 50. let. Jako v mnoha dalších oblastech, i zde se argumentovalo především sovětskými vzory.

Jedním z důvodů, proč se dilematům institucionálního ukotvení lékařských věd a vzdělávání věnovat v širších mezinárodních souvislostech, jsou vícevrstevnaté aspekty centralizace versus regionalizace (ve smyslu prostorového rozmístění), případně centralizace versus decentralizace (ve smyslu institucionální fragmentizace a specializace)³ vysokoškolského vzdělávání a vědy, v našem případě ve specifické oblasti medicínských oborů. Regionalizace vysokého školství je dnes v univerzitní historiografii již tradičně považována za jeden z hlavních rysů proměn vysokého školství v Evropě po roce 1945, spojených mj. s masovým přílivem studentů a demokratizací vysokoškolského vzdělávání.⁴ Z příkladů většiny typů vysokých škol (například technických, ekonomických, pedagogických, ale též lékařských) té doby je patrné, že jejich decentralizace a specializace šla obvykle ruku v ruce s jejich regionalizací (zakládání nových typů specializovaných škol v regionálních centrech, výjimečně pak vznik úplných tradičních univerzit nebo technických škol). Současně je možné, například v případě lékařského školství, pozorovat jistý protiklad v tom, že funkční centralizace byla obvykle spojena s institucionální a prostorovou decentralizací (specializované lékařské fakulty vznikly v různých částech Prahy i v několika krajských městech; podobně bylo regionálně decentralizováno lékařské školství ve východním Německu a v Polsku, bez ohledu na jeho institucionální formu).

³ Pojmem decentralizace (případně fragmentizace) v tomto případě označujeme fenomén specializovaných vysokých škol, ať již nově zřizovaných (například pedagogické) nebo vzniklých vynětím ze stávajících vysokých škol (například vznik samostatných chemických škol). Fragmentizace probíhala též v rámci stávajících škol, například dělením univerzitních fakult na specializované fakulty (v případě Univerzity Karlovy přechodné rozdělení filozofické fakulty, nebo trvalé rozdělení přírodovědecké fakulty na přírodovědeckou a matematicko-fyzikální a lékařské na tři fakulty). Petr CAJTHAML. Proměny role univerzit v systému vysokých škol v 50. letech 20. století. *AŮC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále jen *HUCP*), 52, 2012, 1, s. 61–69.

⁴ Walter RÜEGG (ed.). *A History of the University in Europe. Vol. IV. Universities since 1945*. Cambridge, 2011, kapitola 2: Patterns, s. 31–69. Různým aspektům, významu a pojetí centralizace a regionalizace se věnoval workshop Centralizace a regionalizace ve vědě v 50. a 60. letech 20. století v Československu a dalších zemích střední a východní Evropy, pořádaný MÚA AV ČR v listopadu 2014.

Snahy o funkční (nikoliv regionální) centralizaci v oblasti medicínských oborů (pregraduální i postgraduální výchova, vědecký výzkum, obojí podmíněné co nejužším spojením s klinickými pracovišti ve zdravotnických zařízeních) v rámci jednoho typu instituce (bez ohledu na to, kolik takových institucí v dané zemi je nutné/optimální mít), je možné sledovat jak na národních úrovních, tak v určitém slova smyslu na úrovni mezinárodní. V lékařských vědách a vysokém školství na národních úrovních (příkladně československé) lze výrazné centralizační tendence nalézt ve snahách o sjednocení výukové, vědecké a léčebné činnosti v rámci navrhovaných samostatných lékařských vysokých škol, ideálně v resortu ministerstva zdravotnictví, v československém případě nakonec neuskutečněné, respektive realizované na půl cesty ve statutu univerzitních nemocnic jako mezirezortních výukových, vědeckých a léčebných zařízení. Na nadnárodní úrovni lze centralizační (či spíše unifikací) tendence vystopovat v trendu přebudování tradičních univerzitních fakult na samostatné lékařské vysoké školy (akademie, instituty) podle jednotného sovětského vzoru, tedy trendu, který (jak ukážeme) se v ČSR neprosadil, ale prosadil se naopak výrazně v Polsku nebo v Maďarsku, zatímco v NDR zůstal na půli cesty. I v případě lékařského vysokého školství se centralizační trendy (ve smyslu funkčním) a jejich výsledky v praxi prolínaly s decentralizačními prvky na nižší úrovni: v SSSR tak lékařské akademie měly zpravidla několik specializovaných fakult, v Československu vznikly (alespoň v Praze) specializované fakulty v rámci tradiční univerzity.

Také aspekty regionalizace (prostorového rozmístění v rámci určitého teritoria) lze velmi dobře studovat právě na příkladu vysokoškolské výuky medicíny a organizace lékařských věd. Není nutné se na tomto místě věnovat případným terminologickým a koncepčním rozdílům pojmů regionalizace (případně provincializace) a decentralizace, jenom znovu připomeňme, že patří k základním tématům a konceptům historické reflexe poválečného vývoje evropských univerzit obecně, nejen na východ od železné opony.⁵ S výraznou regionalizací (pojem obvykle spojovaný s pozitivními konotacemi) nebo provincializací (pojem používaný někdy spíše pejorativně) v lékařském studiu a výzkumu se lze ve sledovaných zemích (zejména v ČSR, Polsku a NDR) setkat ihned po válce, kde ovšem již v meziválečném období existovalo více univerzitních center s lékařskými fakultami, zčásti tradičních (nejvýrazněji v Německu), zčásti nových (nejvýrazněji v ČSR); Polsko lze z tohoto hlediska vzhledem k historii jeho vysokých škol vyvíjejících se před rokem 1918 v rámci různých státních útvarů považovat za přechodný případ.⁶

⁵ W. RÜEGG. *A History of the University in Europe*, c. d., s. 52–54.

⁶ Postupující regionalizace univerzitního vzdělávání a proměny hierarchie ve vztahu centrum/periferie, mimo jiné v souvislosti s politickými proměnami střední Evropy

Lékařské vysoké školy v SSSR, východním Německu, Polsku a Maďarsku

Důsledky několikaletého úplného výpadku (české země, Polsko) nebo alespoň výrazného narušení a ke konci války a po jejím skončení i krátkodobého přerušování provozu lékařských fakult (Německo), velkých personálních ztrát v lékařské profesi (nejen přímých v důsledku rasové a národnostní perzekuce a válečného nasazení, ale i nepřímých, tj. daných nemožností studovat) byly pro tyto země střední Evropy, které se záhy ocitly ve sféře sovětského vlivu, devastující v mnoha ohledech. Proto přistoupily vlády v obnoveném Československu, Polsku a ve východním Německu (sovětská okupační zóna, pozdější NDR) nejen k pokud možno rychlé obnově již dříve existujících a během války uzavřených nebo poničených lékařských fakult, ale také k zakládání nových lékařských učilišť, obvykle v regionálních (provinčních) centrech. V československém a polském případě byly tyto nové školy mimo jiné součástí odčinění dosavadní likvidační vysokoškolské politiky. Polské vysoké školy tak byly nezřídka zakládány v nově získaných oblastech, v případě československém v blízkosti bývalých Sudet (plánovány byly i fakulty přímo na bývalém německojazyčném území, například v Karlových Varech). V československém případě byly tyto nové lékařské školy založeny ihned v roce 1945 formou poboček stávající fakulty pražské (pobočka v Plzni a v Hradci Králové) nebo jako plnohodnotné lékařské fakulty obnovené univerzity v Olomouci (analogicky později lékařská fakulta nově založené univerzity v Košicích, 1949, mimochodem též na původně převážně maďarskojazyčném území).⁷ V Polsku a ve východním Německu, jak ještě uvidíme, byly založeny lékařské vysoké školy nového typu, mimo síť dosavadních univerzit, tzv. lékařské akademie. Teprve později se tyto „domácí“ akademie staly v Polsku a NDR součástí argumentace pro následování sovětského vzoru samostatných lékařských vysokých škol.

Zmíněné dějiny evropských univerzit operují také s konceptem sovětského univerzitního modelu (samozřejmě nejen v lékařském školství), který zde není

---

ve 20. století, jsou ve stručnosti popsány in: Petr SVOBODNÝ. Universities in Central Europe: Changing Perspectives in the Troubled 20th Century. In Ana SIMÕES – Maria Paula DIOGO – Kostas GAVROGLU (eds.). *Sciences in the Universities of Europe, 19th and 20th Centuries. Academic Landscapes*. Dordrecht – Heidelberg – New York – London, 2015, s. 107–123.

⁷ Pavel URBÁŠEK – Jiří PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc, 2012. Úvodní kapitoly publikace podávají nejenom přehled procesu obnovy a zakládání vysokých škol v Československu po roce 1945, ale představují též základní koncepty používané i v tomto v článku (regionalizace, centralizace, sovětizace).

nutné teoreticky rozebírat.⁸ Vzhledem k tomu, že „sovětskými vzory“ explicitně operovaly návrhy (ať již později realizované nebo nerealizované) na reformy lékařského školství a výzkumu v evropských zemích sovětského bloku včetně Československa, podívejme se alespoň v hrubých rysech, jak tento model v případě medicíny v Sovětském svazu po roce 1945 vypadal. Se sovětským vysokoškolským systémem obecně se měli možnost čeští zájemci seznámit již krátce po válce v několika obsáhlejších publikacích, v rámci probíhajících diskusí o plánovaných reformách školství a vědy.⁹ S historickým vývojem a současnou podobou speciálně lékařského vysokého školství seznámil československou odbornou veřejnost celkem podrobně a věcně, i když ve spojení s obvyklými ideologickými floskulemi, náměstek ministra zdravotnictví SSSR A. N. Šabanov v roce 1951. Jeho popisu se s několika doplněními z jiných zdrojů můžeme přidržet i my.¹⁰ Sovětské vlády věnovaly zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva, a tím i proměněným zdravotní (tj. terapeutické, preventivní i hygienické) péče, velkou pozornost už od 20. let.¹¹ Z předrevolučního období zdědil SSSR několik vysokých lékařských škol, především ve vnitřním Rusku a na Ukrajině: celkem osm lékařských fakult při historických univerzitách, vojenskou akademii a proslulý psychoneurologický ústav v Leningradu a několik tzv. vyšších lékařských škol. Do roku 1922 vzrostl počet fakult na dvojnásobek a jejich kvantitativní nárůst pokračoval i v následujících letech, takže před rokem 1941 činil počet lékařských škol (mezi tím strukturálně proměněných) 72. Nárůst počtu škol probíhal souběžně s jejich systémovou i vnitřní přestavbou. K zásadní proměně došlo v roce 1930, kdy stávající univerzitní fakulty, tradiční i nové, byly proměněny v samostatné lékařské instituty, podřízené ministerstvu zdravotnictví. Ty nejvýznamnější z nich (zhruba 1/3), obvykle v hlavních městech svazových republik, obsahovaly již

⁸ W. RÜEGG. *A History of the University in Europe*, c. d., s. 35–41; John CONNELLY. *Ztrožená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1946–1956*. Praha, 2008.

⁹ *Vysoké školy v SSSR. Vysšee obrazovanie v SSSR. University Education in the USSR*. Praha, 1946; Milan BARTOŠEK. *Vysoké školství v SSSR*. Praha, 1947; o diskusích: Jakub JAREŠ. *Akademičké milieu v časech prověrek – vysoké školy v letech 1948–1956. Poválečná reforma českého vysokého školství a její kořeny*. Disertace FF UK. Praha, 2016.

¹⁰ A. N. ŠABANOV. Vysokoškolské lékařské studium v Sovětském svazu. *Časopis lékařů českých* (dále jen ČLČ), 90, 1951, s. 361–367; Ivan MÁLEK. Sovětská lékařská věda. *Tamtéž*, s. 367–377.

¹¹ Ke zdravotnické politice v SSSR existuje jen málo relevantní literatury z nedávné doby. Některé základní údaje je možné nalézt v podnětné, i když specificky zaměřené publikaci: Igor J. POLIANSKI. *Das Schweigen der Ärzte. Eine Kulturgeschichte der sowjetischen Medizin und ihre Ethik*. Stuttgart, 2015.

tehdy vedle terapeutických fakult také fakulty pediatrické a hygienické. To je mimochodem specializace, která byla později uplatněna i na lékařských školách v některých východoevropských zemích bez ohledu na to, zda ony tři fakulty (někdy s fakultami farmaceutickými nebo zubolékařskými) byly součástí tradičních univerzit (nejúplněji na Univerzitě Karlově) nebo samostatných lékařských akademií. Všechny sovětské lékařské školy byly podřízeny jednotnému systému i formám výchovy. I přes toto zvolené řešení přiznával sovětský expert ještě v roce 1951, že původní systém, ve kterém byla lékařská výchova a věda propojena s provozem ostatních univerzitních fakult, měl určité přednosti. Statut lékařských institutů jako vědeckých center (vedle funkcí výukových a léčebných) stanovilo vládní nařízení o vysokých školách z roku 1936, které zavádělo mj. postgraduální vědeckou výchovu (vedoucí k získání titulů CSc. a DrSc.), probíhající na vysokých školách. Ke zkvalitnění základního lékařského studia (mj. jeho prodloužením na šest let) došlo vládním nařízením z roku 1941. Počátkem 50. let tak v SSSR působilo 58 lékařských institutů, 8 stomatologických institutů, 9 farmaceutických institutů a 17 dalších vyšších lékařských škol. Systém základního lékařského vzdělávání byl posléze doplněn o ústavy pro doškolování a specializační studium, jichž počátkem 50. let v SSSR pracovalo jedenáct.

O tom, že popsany „sovětský model“ lékařských institutů, často vícefakultních, nebyl důsledně uplatňován v resortu ministerstva zdravotnictví ani v samotném SSSR, svědčí historie lékařských fakult v pobaltských republikách. Ty zůstaly součástí svých starobylých univerzit (v Tartu, Rize a Vilniusu) i po anexi Estonska, Lotyšska a Litvy v roce 1940, respektive 1945. Na závěr je třeba dodat, že nejvýznamnější původně sovětské lékařské instituty byly v postsovětském Rusku obvykle přejmenovány v souvislosti s jejich proměnami nejprve na lékařské akademie a posléze na lékařské univerzity.

Vzdělávání lékařů v meziválečném Německu, Československu, Polsku a Maďarsku probíhalo v rámci německého (respektive středoevropského) univerzitního modelu, kde lékařská výuka i věda byly tradičně (od středověku) i po modernizaci v 19. století, jejímž výsledkem byl tzv. humboldtovský model (respektive jeho thunovská modifikace v rakousko-uhersko-česko-haličském provedení), provozovány na univerzitních lékařských fakultách.¹²

Obnova polského vysokého školství, včetně lékařského, započala ihned v roce 1945 v extrémně obtížných podmínkách země zničené válkou, v nových státních hranicích, v pozměněných politických poměrech a po letech cílené decimace

¹² K evropským univerzitním modelům nejnověji například: J. JAREŠ. *Akademické milieu v časech prověrek*, c. d., s. 21–30.

polských vzdělaných vrstev, včetně lékařů.¹³ Provoz univerzity znovu zahájily na území meziválečného Polska, včetně svých lékařských fakult, tedy v Krakově, Varšavě a Poznani (o jiné vysoké školy ovšem nové Polsko přišlo, zejména o univerzity ve Lvově a ve Vilně). Ve stejném roce vláda zřídila nové univerzity, včetně lékařských fakult, v Lodži a Lublinu. V tomtéž roce byly založeny také nové vysoké školy na místě některých zaniklých německých institucí: v polskou univerzitu (s lékařskou fakultou) byla proměněna původně německá univerzita ve slezské Vratislavi (přeneseny na ni byly tradice polské univerzity ve Lvově), na místě německé Akademie praktického lékařství v Gdaňsku byla založena polská Lékařská akademie. Druhá vlna zakládání nových lékařských škol, které měly zvýšit produkci tolik žádaných lékařů, započala v Polsku v roce 1948. Tehdy byly založeny nové typy lékařských škol mimo stávající univerzity; vznikly tak lékařské akademie ve Štětíně, Bytomi (později přesunuta do Katovic) a roku 1950 v Bialystoku.

To už ale probíhala další fáze reformy vysokého lékařského školství. K 1. lednu 1950 byly nařízením vlády z prosince 1949 vyňaty dosavadní lékařské fakulty (někde také stomatologické fakulty) ze stávajících univerzit a stejně jako již existující nové lékařské akademie přeměněny na samostatné lékařské školy. Jejich název v polštině se ještě během roku 1950 změnil z *akademie lekarske* na *akademie medyczne*. Z pohledu univerzit, zvláště těch největších a nejstarších (Krakov, Varšava, Poznaň), bylo vynětí lékařských fakult považováno za součást politiky oslabování a rozbíjení univerzit uplatňované v letech 1946–1953; polští historici medicíny (například v případě Poznaně nebo Bialystoku) považují toto tvrzení za jednostranné a akcentují i praktické důvody (podobně jako v Československu zejména propojení s léčebnými funkcemi fakultních nemocnic). Někteří zahraniční historici univerzit zmiňují výslovně sovětské vzory (případ Vratislavi/Wrocławu¹⁴). Přibližně ve stejné době (1951) byl ministerstvem zdravotnictví založen Ústav pro doškolování lékařů v Bydgoszczi, který byl až v roce 1984 také přeměněn na lékařskou akademii.¹⁵

Zatím poslední fáze proměn vysokého lékařského školství v Polsku nastala po roce 1989. Systém samostatných lékařských škol (se dvěma výjimkami) zůstal zachován, vyjmenované lékařské akademie (obvykle s více fakultami, vedle

¹³ Jiří VYKOUKAL. Polské univerzity 1945–1948: autonomie, rekonstrukce a politika. *AUC – Studia Territorialia*, XIII, 2008, s. 117–142.

¹⁴ Laetitia BOEHM – Rainer A. MÜLLER (Hg.). *Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und der Schweiz: eine Universitätsgeschichte in Einzeldarstellungen*. Düsseldorf, 1983, s. 94.

¹⁵ Mariusz M. ŻYDOWO (ed.). *Dzieje nauczania medycyny na ziemiach polskich*. Kraków, 2001.

terapeutických též s farmaceutickými nebo zdravotnickými) byly vnitřně reformovány a modernizovány a po roce 2000 přejmenovány na lékařské univerzity. Krakovská lékařská akademie se třemi fakultami byla v roce 1993 pod názvem Collegium Medicum včleněna zpět do svazku Jagellonské univerzity a lékařská škola s vysokým stupněm autonomie tak v Krakově tvoří jakýsi mezistupeň mezi univerzitou a fakultami.¹⁶ Podobný model byl navrhován v polovině 50. let také v případě Univerzity Karlovy, v Polsku byl uskutečněn v případě Collegia Medica v Bydgoszci, které bylo včleněno do Toruňské univerzity. V určité podobě dnes existuje také v Berlíně v podobě celku Charité, lékařské školy s klinickým zázemím v několika nemocnicích, společné Humboldtově i Svobodné univerzitě.¹⁷

Také v Německu započala obnova univerzit, včetně lékařských fakult, krátce po válce. Vedle fyzické obnovy válkou zdevastovaných univerzitních kampusů a nemocničních areálů byla hlavním problémem denacifikace učitelských sborů. Lékařské fakulty byly ve všech okupačních zónách z praktických důvodů (naléhavá potřeba zajistit zdravotní péči) obvykle mezi prvními, které v rámci univerzit zahájily svou činnost.¹⁸ V sovětské okupační zóně tak byly postupně obnoveny lékařské fakulty tradičních univerzit v Berlíně, Lipsku, Jeně, Halle, Greifswaldu a Rostocku. Spolu se svými univerzitami prošly lékařské fakulty obdobím tzv. první vysokoškolské reformy po roce 1949 (zejména v letech 1951–1952) a opětovnou reorganizací vysokých škol v letech 1957–1958. Výrazněji zasáhly do poměru univerzita/fakulta až reformy roku 1968¹⁹ (modelovým příkladem buď Lipsko²⁰).

Pro lékařské vysoké školství, tehdy již v NDR, byl podstatný přelom 40. a 50. let, kdy se diskutovalo o plánech na vybudování nového typu mimouniverzitního lékařského vzdělávání. Důvody byly, podobně jako v Československu i Polsku, jak ideologické, tak praktické: hlavním podnětem byl i zde přetrvávající nedostatek lékařů, mj. v souvislosti s novými úkoly „socialistického“ zdravotnictví, a také neutuchající emigrační proud do západního Německa. V případě NDR se argumentovalo nejen sovětskými vzory, ale překvapivě také existujícím příkladem

¹⁶ Srov. <http://www.cm-uj.krakow.pl/>

¹⁷ Srov. <https://www.charite.de/>

¹⁸ Sigrid OEHLER-KLEIN – Volker ROELCKE (Hg.). *Vergangenheitspolitik in der universitären Medizin nach 1945. Institutionelle und individuelle Strategien im Umgang mit dem Nationalsozialismus*. Stuttgart, 2007.

¹⁹ Andreas MALYCHA. *Biomwissenschaften/Biomedizin im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik in der DDR in den 1960er und 1970er Jahren*. Leipzig, 2016.

²⁰ Ulrich von HELL et al. *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009. Bd. 3: Das zwanzigste Jahrhundert 1909–2009*. Leipzig, 2010.

západoněmeckým, kterým byla (již od roku 1923) neuniverzitní lékařská akademie v Düsseldorfu. Výsledkem diskusí a příprav, o jejichž detailech zde není nutné psát (lze odkázat na níže citovanou literaturu), bylo roku 1954 založení tří lékařských akademií: v Erfurtu, Drážďanech a Magdeburgu. Zřízeny byly ministerstvem zdravotnictví, na organizaci výuky se podílely stávající lékařské fakulty (předklinické studium), výuku a výzkum v klinickém studiu řídil jako u ostatních lékařských fakult sekretariát pro vysoké školy, klinická zařízení podléhala orgánům městského zdravotnictví. Přestože tento statut vypadá příliš komplikovaně, lékařské akademie svou funkci plnily. Jejich vnitřní organizace a provoz se velmi rychle přizpůsobily standardům obvyklým na stávajících lékařských fakultách, tedy víceméně tradičním německým profesorským institucím, i když až do 60. let stály na dolním konci prestižní škály.²¹ S východoněmeckou skutečností v oblasti lékařských věd v polovině 50. let se měli možnost českoslovenští lékaři seznamovat během svých studijních cest, nebo alespoň prostřednictvím publikovaných zpráv svých kolegů,²² podobně jako v případě zpráv o sovětských vzorech.

Poválečné Maďarsko nemuselo řešit tak velké problémy v univerzitním sektoru jako dosud zmíněné země. Také zde v meziválečném období studovali budoucí lékaři na lékařských fakultách v rámci univerzit. Ty byly, s podobnou argumentací pro i proti jako v Polsku, ČSR nebo NDR, v roce 1951 vyňaty ze svazku univerzit a přeměněny na samostatné lékařské univerzity, kterými jsou dodnes.²³

Československé plány a diskuse v 50. letech

Také v Československu proběhla urychlená obnova vysokého školství, včetně lékařského, mimo jiné rozšířením jeho kapacit. V případě lékařského školství byly vedle dosavadních tří fakult v Praze, Brně a Bratislavě založeny nové fakulty, ať již jako regionální pobočky pražské fakulty v Hradci Králové a v Plzni, nebo fakulty nově zřízených univerzit v Olomouci a později v Košicích. Pozdější plány a diskuse o statutu lékařských vysokých škol v první polovině 50. let probíhaly v souvislosti s již probíhajícími a bouřlivě diskutovanými reformami lékařského

²¹ Anna-Sabine ERNST. „Die beste Prophylaxe ist der Sozialismus“. *Ärzte und medizinische Hochschullehrer in der SBZ/DDR 1945–1961*. Münster, 1997, kapitola Umbau der Hochschulen und der Berufskonstruktion von Hochschullehrern, s. 207–216.

²² Jan BROD. O vědeckém životě v Německé demokratické republice. *ČLČ*, 1954, s. 935–936.

²³ László MOLNÁR et al. *Semmelweis University of Medicine 1769–1994*. Budapest, 1995, s. 18.

studia,²⁴ se „socialistickou výstavbou vědy“²⁵ a procesem „sjednocení zdravotnictví“ po roce 1948.²⁶ Varianty plánů na reorganizaci vysokého lékařského školství (cíl a obsah studia, zaměření studia v návaznosti na potřeby nového typu zdravotnictví, institucionální zakotvení, návaznost na nové instituce vědeckého výzkumu atd.) vznikaly zejména na ministerstvu školství (respektive jeho orgánech pro vysoké školy) na jedné a na ministerstvu zdravotnictví na druhé straně, na základě společenské objednávky ze stranických a vládních orgánů. V případě Univerzity Karlovy a jejích lékařských fakult byly plány projednávány v příslušných akademických orgánech (původně akademický senát a profesorské sbory, poté kolegium rektora a vědecké rady).

O reformy studia, vědecké práce, zdravotnictví a v jejich kontextu také o otázku, zda fakulty či samostatné lékařské školy, se zajímala řada lékařů, především univerzitních profesorů. Pro atmosféru, ve které diskuse probíhaly, i pro jejich věcný obsah jsou tak vedle úředních pramenů významným zdrojem poznání texty programových nebo polemických článků publikovaných na stránkách *Časopisu lékařů českých*, *Věstníku československých lékařů* a nových časopisů *Československé zdravotnictví* a *Vysoká škola*. Názory, které nebyly publikovány, je možné získat také z ego-dokumentů některých protagonistů sporu, především profesorů Josefa Charváta a Ivana Máčka – zastánců dvou protichůdných koncepcí.

Vzhledem k tomu, že při prosazování modelu odloučení lékařských fakult od univerzit se velmi často argumentovalo sovětskými vzory, je vhodné stručně připomenout, jakými cestami se naši lékaři s těmito vzory seznamovali. Již v roce 1948 představili členové sovětské delegace cestující ze zasedání *World Health Organisation* v Ženevě při zastávce v Praze české kolegy s principy sovětského zdravotnictví, s některými otázkami výchovy lékařů a s organizací lékařské vědy. Širší lékařské veřejnosti tyto poznatky zprostředkovali v tisku docent B. Albert a profesor V. Haškovec.²⁷ V roce 1950 podnikli českoslovenští lékaři

²⁴ Ivan MÁLEK. Reforma lékařského studia. *ČLČ*, 89, 1950, s. 211–214; Ivan MÁLEK. Reforma lékařského studia a výchova kádrů. *Věstník československých lékařů* (dále jen *VČSL*), 62, 1950, s. 575–580.

²⁵ Zdeněk SERVÍT. Socialistická výstavba naší lékařské vědy. *ČLČ*, 88, 1949, s. 1–5.

²⁶ Petr SVOBODNÝ. Die Losung von „einheitlichen sozialistischen Gesundheitswesen“ in der Fachpresse im Rahmen der kommunistischen Propaganda (1945–1952). In Michal ANDĚL – Detlef BRANDES – Alfons LABISCH – Jiří PEŠEK – Thomas RUZICKA (eds.). *Propaganda, (Selbst-)Zensur, Sensation. Grenzen von Presse- und Wissenschaftsfreiheit in Deutschland und Tschechien seit 1871*. Essen, 2005, s. 261–272.

²⁷ Bohuslav ALBERT – Vladimír HAŠKOVEC. Delegace zdravotníků SSSR v Praze. *ČLČ*, 87, 1948, s. 930–931.

a přírodovědci známou studijní výpravu do SSSR, jejímž úkolem bylo mj. „poznat způsob výchovy lékařských kádrů“ přímo na sovětských lékařských institutech. Podle profesora J. Lukáše se hlavní poučení týkalo obsahu a rozvržení studia, nikoliv ještě vytváření specializovaných pediatrických nebo hygienických fakult, natožpak vynětí fakult z univerzit.²⁸ Zkušenosti v Sovětském svazu získával během opakovaných cest také jeden z pozdějších protagonistů odloučení fakult, profesor Ivan Málek.²⁹ Velice podrobnou informaci o vývoji a současném stavu lékařského vysokého školství v SSSR, tedy o samostatných lékařských institutech v resortu ministerstva zdravotnictví, mohli čeští lékaři získat v již zmíněném obsáhlém referátu náměstka ministra zdravotnictví SSSR A. N. Šabanova, zveřejněném v Časopise lékařů českých v roce 1951. O obsahu a struktuře výchovy sovětských lékařských kádrů ve stejném čísle časopisu podrobně referoval Málek.³⁰ Hlavní teze o několik měsíců později shrnul v proklamativním článku *Sovětské lékařská věda – náš vzor*, opět s důrazem na nutnost „převzít sovětské zkušenosti z výchovy studentů na fakultách i mladých vědců v aspiranturách“.³¹

Poprvé se možnost vynětí lékařských fakult ze svazku univerzit a jejich převedení pod ministerstvo zdravotnictví, „jak je tomu v Sovětském svazu“, vážně projednávala v době přípravy nového vysokoškolského zákona v roce 1950. Po „dlouhých diskusích“ (podle Mála z roku 1953) bylo rozhodnuto fakulty zatím nepřevádět. Prvním důvodem tohoto prozatímního (nakonec však definitivního) rozhodnutí byla skutečnost, že nový vysokoškolský zákon – „účinný nástroj politické přestavby vysokých škol“ – umožňoval uskutečnit všechny požadované změny v obsahu, rozvrhu a formách lékařského studia. Druhým důvodem byla situace v oblasti zdravotnictví. V té době ještě nebyl dokončen proces jeho socializace a centralizace. Velkým problémem podle zastánců převedení lékařského vysokého školství pod ministerstvo zdravotnictví byla v roce 1950 jeho nepřipravenost na velké úkoly a neblahé dědictví po předúnorovém „zrádném“ ministroví Adolfu Procházkovi.³²

²⁸ Proslov vedoucího delegace československých vědeckých lékařských pracovníků prof. dr. J. Lukáše k ministru zdravotnictví SSSR E. I. Smirnovu 26. 12. 1950 v Moskvě. *ČLČ*, 90, 1951, s. 1–3.

²⁹ Martin FRANC. *Úderná skupina? Výprava českých lékařů a přírodovědců do SSSR v roce 1950 ve světle dopisů Ivana Mála*. Praha, 2009.

³⁰ Viz poznámka 10.

³¹ Ivan MÁLEK. *Sovětská věda – náš vzor*. *ČLČ*, 90, 1951, s. 1318–1319; TÝŽ. *Výchova studentských a vědeckých kádrů na medicínských institutech*. In TÝŽ (ed.). *Učíme se od sovětské vědy*. Praha, 1953, s. 118–135.

³² Ivan MÁLEK. *Do nové etapy přeměny lékařského studia*. *ČLČ*, 92, 1953, s. 503–510.

Ve stejné době, kdy se připravoval nový vysokoškolský zákon, a poté, co začaly být jeho zásady implementovány v praxi, probíhaly intenzivní proměny organizace zdravotnictví. Jeho hlavní zásady (zjednodušeně řečeno postátnění a sjednocení lékařské péče v jejich složkách léčebné, preventivní a hygienické, včetně souvisejících oblastí lékařského výzkumu, vědy a vzdělávání) byly rovněž projednávány jak ve stranických a státních orgánech, tak v příslušných institucích (včetně vysokých škol) a diskutovány odbornou veřejností.³³ I v těchto diskusích nacházíme největší zastánce „sovětských vzorů“ (podobně jako v reorganizaci lékařské vědy a výuky) v profesorech Málkovi a Lukášovi, kteří o svých představách seznamovali kolegy na konferencích (například ve Velkých Losinách v roce 1950), na stránkách odborného tisku nebo v profesorském sboru pražské lékařské fakulty.³⁴

Nový vysokoškolský zákon i nová zdravotnická legislativa z let 1950 až 1951 připravily následně půdu pro další kolo jednání o institucionální podobě vysokého lékařského školství. V roce 1951 na základě vysokoškolského zákona nově vytvořený Státní výbor pro vysoké školy předložil základní koncepci rozvoje vysokého školství. Velmi podrobný *Návrh na některá organizační opatření na vysokých školách* řešil mj. otázku lékařských škol. Navrhoval vynětí všech stávajících lékařských fakult (a zřízení nové v Ostravě) ze svazku univerzit. Některé tyto vysoké lékařské školy měly být dvoufakultní (brněnská a bratislavská, kde se k nim měly připojit stávající farmaceutické fakulty). Vynětí lékařských fakult bylo v této době součástí obecnějšího trendu směřujícího ke zmenšování „nadměrně velkých“ vysokých škol a jejich přeměny na menší, specializované vysoké školy, budované podle vzoru sovětských institutů. Důvodem pro vynětí lékařských fakult byla především jejich velikost (počet studentů, zaměstnanců a pracovišť – ústavů a klinik) a odlišný charakter (související především s propojením s fakultními nemocnicemi, tedy zdravotnickými zařízeními v rámci jiného resortu). Návrh výboru pro vysoké školy však současně výslovně nedoporučil převádění nových specializovaných vysokých škol mimo resort ministerstva školství, jeho součástí tedy nebyl ani tentokrát návrh na převedení lékařských vysokých škol do resortu ministerstva zdravotnictví. Před mechanickým následováním sovětských vzorů v tomto ohledu ostatně poněkud překvapivě varoval i sovětský vysokoškolský expert. Další pokus o převedení samostatných lékařských

³³ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, s. 219–222.

³⁴ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), fond Lékařská fakulta UK 1883–1953 (dále LF UK), Protokoly profesorského sboru, protokol z 25. 5. 1950, příloha: Prof. Málek: Hlavní zásady losinské konference.

vysokých škol, pokud budou vůbec zřízeny, do resortu ministerstva zdravotnictví, měl přijít až o málo později, tentokrát za stále většího tlaku mezitím posíleného ministerstva zdravotnictví.³⁵

V letech 1951 až 1954 pokračovala i nadále reforma lékařského studia, kritizovaná některými za její permanentnost a neukončenost. Jedním z jejích největších propagátorů, Ivanem Málkem, byla v té době podporována pod heslem „za vzorem sovětských lékařských institutů“.³⁶ Diskuse o výsledcích a nedostatcích této reformy vyvrcholila v roce 1954 na stránkách odborného tisku, především časopisu Československé zdravotnictví. Kromě otázek nutnosti prodloužení studia a jeho organizačních i obsahových proměn (studijní skupiny, zkoušky, praxe atd.) se řešily otázky návaznosti na předchozí středoškolské studium (po zkrácení nedostatečné) a následující postgraduální výchovu, respektive doškolování v rámci praxe nebo ve speciálním Ústavu pro doškolování lékařů (zřízen ministrem zdravotnictví na základě usnesení strany a vlády k 1. 7. 1953).³⁷

Právě v souvislosti s diskusemi o schopnosti stávajících fakult vychovávat mladé lékaře pro praxi v nových společenských a organizačních podmínkách, respektive o nutnosti jejich doškolování, se v diskusích objevovala zastřeně i otevřeně stanoviska obhajující či odsuzující plány na vynětí fakult a jejich proměnu na samostatné vysoké školy v resortu ministerstva zdravotnictví. Pochyby o schopnosti fakult a jejich klinik vychovávat lékaře pro praxi formuloval v této diskusi například náměstek ředitele Ústavu pro doškolování lékařů Jirí Rödling (tedy exponent ministerstva zdravotnictví).³⁸ Jeho slova interpretoval proděkan Lékařské fakulty hygienické UK Jan Konopík jako okleštění výuky na fakultách a nebezpečí jejich proměny na přípravku pro doškolovací ústav.³⁹ Další z představitelů doškolovacího ústavu profesor František Hora šel v diskusi ještě dále a jednoznačně se vyjádřil pro přenesení odpovědnosti za celé zdravotnické školství pod

³⁵ P. URBÁŠEK – J. PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém*, c. d., s. 191–192.

³⁶ I. MÁLEK. Do nové etapy přeměny lékařského studia, kapitola IV. Za vzorem sovětských lékařských institutů, c. d., s. 508–509.

³⁷ Jirí RÖDLING. K historii dalšího vzdělávání lékařů v našem státě. In *Za další vzdělávání lékařů. 10 let Ústavu pro doškolování lékařů*. Praha, 1963, s. 7–31; Ivana SVOBODOVÁ (ed.). *50 let postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví. Jubilejní sborník*. Praha, s. d. [2003].

³⁸ Jirí RÖDLING. Zdokonalování lékařů po promoci. *Československé zdravotnictví*, 1954, s. 139–143.

³⁹ Jan KONOPÍK. K diskusi o studiu na lékařských fakultách. *Československé zdravotnictví*, 1954, s. 512–514.

ministerstvo zdravotnictví, tedy včetně osamostatnění fakult.⁴⁰ Jeho článek ve svých denících profesor Charvát označil za likvidační pro fakulty jako součásti univerzity a opačným stanoviskem reagoval ve vlastním článku publikovaném v časopise *Vysoká škola*.⁴¹ Podporu tradičního institucionálního ukotvení lékařských fakult ve svých diskusních příspěvcích implicitně obhajovali též děkani dalších lékařských fakult. Děkan Lékařské fakulty hygienické František Bláha za překážku výuky na fakultách považoval důsledek zákona 103/1951 o jednotné preventivní a zdravotní péči, který fakultním nemocnicím přikazoval vedle výukových a vědeckých funkcí enormní zátěž v podobě funkcí krajských, respektive okresních integrovaných zdravotnických zařízení.⁴²

Linie mezi zastánci uchování lékařských fakult v rámci univerzit, především „konzervativních“ členů jejich profesorských sborů, reprezentovaných například profesorem Charvátem, a zastánců jejich odloučení podle sovětského vzoru, tedy radikálních komunistů (především profesorů Málka, Lukáše a Rašky), se začaly lehce přeskupovat již v roce 1953. Podle dřívějšího propagátora všeho sovětského, profesora Málka, byla v té době nejdůležitější otázka sblížení učebních plánů a úkol rozhodnout, zda „i my máme po vzoru sovětských lékařských institutů zavést specialisované fakulty pro obor zubního lékařství, hygieny a epidemiologie i dětského lékařství, vedle fakulty všeobecné“.⁴³ Ve stejné době byla oslabena pozice zastánců vyčlenění fakult z „reakční univerzity“ ve vědecké radě lékařské fakulty, mimo jiné pod dojmem vystoupení sovětské docentky Olgy V. Vasiljevské, která doporučovala fakulty v rámci univerzit zachovat. Na zasedání se objevil podle Charváta „humorný okamžik“, když profesor Lukáš, dřívější i pozdější „nebezpečný zastánce“ převodu fakult pod ministerstvo zdravotnictví, projevil „dojemnou příchýlnost k alma mater“.⁴⁴ Z tohoto zasedání vědecké rady vyšlo po diskusi velmi pozoruhodné usnesení (26. 3. 1953). Podle něj měl být podán vedení univerzity návrh na reorganizaci fakulty a její osamostatnění a rozdělení v rámci Univerzity Karlovy, v čele s prorektorem a samostatným

⁴⁰ František HORA. Problematika výchovy mediků. *Československé zdravotnictví*, 1954, s. 367–368.

⁴¹ Josef CHARVÁT. *Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků*. Praha, 2005, zápis z 31. 8. 1954, s. 358; Josef CHARVÁT. Poznámky k reformě studia na lékařských fakultách. *Vysoká škola*, 2, 1954, č. 9–10, s. 255–259.

⁴² František BLÁHA. Otázky kolem výchovy našich lékařů. *Československé zdravotnictví*, 1954, s. 425–426.

⁴³ I. MÁLEK. Do nové etapy přeměny lékařského studia, c. d., s. 508.

⁴⁴ AUK, fond LF UK, Zasedání vědecké rady 1951–1959, protokol z 26. 3. 1953, bod IV; J. CHARVÁT. *Můj labyrint světa*, c. d., zápis z 28. 3. 1953, s. 246.

administrativním aparátem, koordinujícím fungování čtyř fakult (terapeutické, pediatrické, stomatologické a hygienicko-epidemiologické).⁴⁵ Osamostatnění fakulty pediatrické a hygienické skutečně na podzim roku 1953 proběhlo, ovšem bez zřízení administrativního mezistupně mezi univerzitou a jejími lékařskými fakultami.⁴⁶

Linie sporu mezi zastánci odtržení a jejich odpůrci nadále tedy vedla spíše mezi reprezentanty ministerstva školství a jím řízených institucí (univerzit a fakult) a reprezentanty ministerstva zdravotnictví (především jeho vědecké rady) a jemu podřízených institucí (mj. Ústav pro doškolování lékařů a nově zřizované resortní výzkumné ústavy). Dlouhá a vleklá jednání na obou ministerstvech, v dotyčných institucích i ve zmíněné veřejné debatě nedospěla k žádnému konsensu; o zákulisí jednání a jejich protagonistech podal svědectví ve svých denících opět profesor Charvát. Ten a jeho další „konzervativní“ kolegové pokládali převedení fakult pod ministerstvo zdravotnictví explicitně za jejich zničení.⁴⁷ Ve stejné době (1953) se projednávaly varianty návrhů nového statutu fakultních nemocnic. Návrh předložený ministerstvem zdravotnictví, a tím své podřízení zdravotnickému resortu, striktně odmítla Fakulta všeobecného lékařství UK a předložila vlastní variantu.⁴⁸

Neutuchající diskuse ukončilo až usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ z 25. 10. 1954, které rozhodlo ponechat lékařské fakulty v rámci univerzit, tedy pod ministerstvem školství, neboť ministerstvo zdravotnictví pod vedením lidoveckého ministra Josefa Plojgara nemělo předpoklady „pro správné ideologické vedení fakult“. Tímto rozhodnutím byly shora vyřešeny zásadní rozpory mezi ministerstvy; třecí plochy, týkající se především organizačního začlenění fakultních klinik a dichotomie jejich školského a zdravotnického personálu, měl odstranit nový statut fakultních nemocnic.⁴⁹ Ani po tomto rozhodnutí však řízení

⁴⁵ AUK, fond LF UK, Zasedání vědecké rady 1951–1959, protokol z 26. 3. 1953, bod V.

⁴⁶ Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*. Praha, 1998, kapitola Lékařské fakulty, s. 389–418; Josef KOUTECKÝ (ed.). *Spondeo ac polliceor. Vyprávění o 2. lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze ke 50. výročí založení*. Praha, 2003; Jaroslav VEIS et al. (ed.). *Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit. 3. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze*. Praha, 2013.

⁴⁷ J. CHARVÁT. *Můj labyrint světa*, c. d., zápisy z 19. 9. 1954 (s. 364–365), 21. 9. 1954 (s. 366), 26. 9. 1954 (s. 369), 1. 5. 1955 (s. 391), 1. 4. 1956 (s. 428–429).

⁴⁸ Tamtéž, zápis z 28. 11. 1953 (s. 319–320).

⁴⁹ P. URBÁŠEK – J. PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém*, c. d., s. 192.

lékařských fakult ze strany ministerstva školství nebylo bez problémů (například podle svědectví profesora Charváta).⁵⁰

Statut fakultních nemocnic byl vydán jako společný výnos ministerstev zdravotnictví a školství s účinností od ledna 1955 jako rozvedení zákona o jednotné preventivní a léčebné péči (103/1951 Sb.) a zákona o vysokých školách (58/1950 Sb.). Upravoval postavení univerzitních klinik v rámci státních nemocnic (organizace provozu, vnitřní členění, plánování, řízení, poměr mezi školskými a zdravotnickými zaměstnanci).⁵¹ Od statutu se očekávalo, že „sladí potřeby výuky, výzkumu a léčebně preventivní péče. Zatím však petrifikoval dosavadní neutěšenou situaci, kdy dva resorty mezi sebou zápasí...“⁵² Nedostatky tohoto řešení komentovali všichni zúčastnění – rezignovaně (vedení Fakulty všeobecného lékařství UK⁵³), věcně (například ředitel brněnské fakultní nemocnice⁵⁴) nebo hyperkriticky (i když jen na stránkách vlastního deníku, jako již mnohokrát zmiňovaný Charvát⁵⁵). V diskusích o úkolech a organizaci lékařské výuky a výzkumu, respektive představbě lékařského studia ve druhé polovině 50. let se již možnost vynětí fakult z univerzit neobjevila.⁵⁶

Závěrem

Ačkoliv se ve 40. a 50. letech v ČSR, Polsku, NDR a Maďarsku během obnovy, rozšiřování a reforem systému lékařského školství, vědy a výzkumu často argumentovalo sovětskými vzory, svou výraznou roli sehrály rovněž rozdílné tradice a zejména věcné důvody a potřeby. Podoba nastolená v první polovině 50. let a přetrvávající většinou až dodnes byla výslednicí interakce různých sil a tendencí, konzervativních i modernizačních, ideologických i věcných, domácích i importovaných. Sovětský model nebyl v úplnosti uplatněn ani v samotném SSSR,

⁵⁰ J. CHARVÁT. *Můj labyrint světa*, zápis z 31. 10. 1954, s. 370–373.

⁵¹ *Vysoká škola* 3, 1955, příloha P58, Statut fakultních nemocnic.

⁵² Ladislav DOBEŠ. Několik poznámek ke statutu fakultních nemocnic. *Československé zdravotnictví*, 4, 1956, s. 111–112.

⁵³ AUK, fond LF UK, Vědecká rada 1951–1959, zasedání 10. 3. 1955, bod 8.

⁵⁴ Viz poznámka 51.

⁵⁵ J. CHARVÁT. *Můj labyrint světa*, c. d., zápis z 30. 1. 1955 (s. 385–386).

⁵⁶ Josef CHARVÁT. Lékařská výuka a výzkum. *ČLČ*, 97, 1958, s. 53–56, 669, 827, 1490; Ivan MÁLEK. Lékařská výuka a výzkum i některé jiné otázky. *ČLČ*, 97, 1958, s. 1529–1536; Otakar ŠMAHEL. Závěrečné slovo k diskusi o lékařské vědě. *ČLČ*, 98, 1959, s. 673–675.

nejvíce se mu – alespoň formálně – přiblížily systém polský a maďarský, na půli cesty zůstal systém východoněmecký a u tradičních forem zůstal systém československý. O tom, že věcné důvody (zejména jednota funkcí výukových, vědeckých a léčebných, které tak jako tak lékařské školy výrazně odlišují od ostatních univerzitních fakult) byly relevantnější, než deklarativní zaštit'ování se sovětskými vzory, svědčí existence samostatných lékařských univerzit nejen v postkomunistickém Polsku a Maďarsku, ale nově (po roce 2000) též například v Rakousku.

Odpověď na otázku, které řešil jeden z workshopů pořádaných v rámci grantu,⁵⁷ zda české univerzity byly v polovině 50. let v ohrožení, zní z hlediska plánu na vynětí lékařských fakult z jejich svazku ano. Jejich odtržení reálně hrozilo i v Československu a odpůrci tohoto plánu považovali jeho realizaci za pro univerzity likvidační.

Bez ohledu na silné či slabší věcné argumenty z té či oné strany byly v průběhu příprav případného převedení lékařských fakult z univerzit do resortu ministerstva zdravotnictví i v Československu mimořádně silným argumentem sovětské vzory a politické tlaky. „To je otázka politická, jestli budeme respektovat domácí tradici a necháme fakulty při 600leté univerzitě, nebo budeme kopírovat SSSR do posledního písmenka“.⁵⁸ Rozhodnutí tedy nakonec muselo přijít z nejvyšších politických míst, nikoliv z resortů, které měly problém věcně řešit.

Vynětí lékařských fakult ze stávajících univerzit, respektive jejich osamostatnění v rámci lékařských akademií mělo změnit také jejich statut nejvýznamnějších vědeckých středisek v oblasti medicíny. Až do počátku 50. let 20. století byly lékařské fakulty v Československu a jejich ústavy a kliniky současně hlavními institucemi lékařské vědy v oblasti základního i aplikovaného výzkumu. Tato exkluzivní pozice byla do jisté míry narušena již dříve založením Státního zdravotního ústavu Republiky československé (1925), který se stal vedle plnění praktických úkolů v oblasti preventivní medicíny a hygieny také výzkumným centrem některých biomedicínských oborů (například mikrobiologie, sérologie, hygieny apod.). Po roce 1948 fungoval jako Institut hygieny a epidemiologie, v úzkém sepětí s Lékařskou fakultou hygienickou UK.⁵⁹ K ukončení exkluzivity lékařských fakult jako výzkumných center přispěly po roce 1950 nejvíce ústavy teoretické medicíny a s ní souvisejících biologických nebo chemických oborů, vznikající

⁵⁷ Univerzity v ohrožení? Univerzity, vysoké školy a akademie věd v zemích střední a východní Evropy mezi konkurenčním bojem a spoluprací (50.–60. léta 20. století), mezinárodní workshop pořádaný Ústavem dějin UK a archivem UK v říjnu 2014.

⁵⁸ J. CHARVÁT. *Můj labyrint světa*, c. d., zápis z 19. 9. 1954, s. 365.

⁵⁹ Jaroslav KRÍŽ – Renata BERANOVÁ. *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha, 2005.

v rámci Československé akademie věd (založena 1952).⁶⁰ V první polovině 50. let se uvažovalo rovněž o založení samostatné Akademie lékařských věd, paralelní s Československou akademií věd. V tomto kontextu je nutné nezaměňovat snahy o vynětí fakult a vytvoření lékařských akademií ve smyslu vysokých škol s časově paralelními snahami o vytvoření Akademie lékařských věd, zastřešující lékařský výzkum.⁶¹ Vlastní výzkumné a klinické ústavy vznikaly od počátku 50. let také v resortu ministerstva zdravotnictví, postupně byly sloučeny v Institut klinické a experimentální medicíny (1971).⁶² Také v oblasti vzdělávání ztratily tradiční fakulty svou exkluzivitu počátkem 50. let, když bylo postgraduální vzdělávání svěřeno specializovanému Ústavu pro doškolování lékařů (1953),⁶³ respektive když se vědecká výchova i v lékařských vědách završená udělením titulů CSc. a DrSc. odehrávala z velké části také v ústavech akademie věd.⁶⁴

Všechny výše uvedené proměny v oblasti lékařské výuky a vědy, ať již realizované nebo jen plánované, byly vedeny snahami o zlepšení zdravotní péče, a proto úzce propojeny s paralelně probíhajícími reformami zdravotnického systému. Ten tvořil – alespoň v deklarativní rovině – jednu z hlavních oblastí úspěchů „budování socialismu“ v Československu.⁶⁵

Summary

The contribution includes: 1. a brief description and subsequent comparison of the network of academic medical education in 1945–1960s in five countries of the Soviet Bloc (Czechoslovakia, GRD, Poland, and Hungary) and in the Soviet Union itself; 2. analysis of reasons why in some countries the transformation of traditional university faculties into academies was carried out while in others, it was not. These reasons include references to the strength of tradition, factual

⁶⁰ Martin FRANC – Vlasta MÁDLOVÁ. *Dějiny Akademie věd ČR v obrazech*. Praha, 2013, kapitola Biologické a lékařské vědy v ČSAV v padesátých letech, s. 212–216; Martin FRANC. *Ivan Málek a vědní politika 1952–1989 aneb Jediný opravdový komunist?* Praha, 2010.

⁶¹ Také ohlasy těchto jednání je možné sledovat v Charvátových zápiscích z příslušných let i v pozůstalosti Ivana Málka. Téma ovšem zůstává i nadále otevřené.

⁶² Vladimír KOČANDRLE et al. *Institut klinické a experimentální medicíny*. Praha, 1986.

⁶³ Viz poznámka 37.

⁶⁴ P. URBÁŠEK – J. PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém*, c. d., s. 168–171.

⁶⁵ Jaroslav PROKOPEC. 25 let československého zdravotnictví. *ČLČ*, 109, 1970, s. 451–453; TÝŽ. 30 let socialistického zdravotnictví v Československu a jeho další perspektivy. *Praktický lékař*, 55, 1975, s. 321–323.

arguments which have to do with specific features of medical research, education, and practice in comparison with other faculties and universities, factual or ideologically based argumentation pointing to ‘Soviet models’, etc. This study is based on an analysis of programme statements, projects, and discussions (the Czechoslovak example), while the comparative part relies mostly on existing secondary literature (mainly Polish and German).

Author's address:
Ústav dějin UK a Archiv UK
Ovocný trh 5
Praha 1, 116 36